

Matere s črnimi rutami

Ivo Žajdela

Janko Maček je od leta 1991 v reviji Zaveza objavil veliko zgodb o medvojni in povojni partizanski moriji. Leta 2003 je izšla njegova knjiga *Rovte v viharju vojne in revolucije*, v kateri se je dotaknil tudi dogajanja v Logatcu maja 1945.

Naj povzamemo dva kratka odlomka iz knjige Janka Mačka *Rovte v viharju vojne in revolucije*.

Umik na Koroško Po zelo površni oceni je v soboto, 5. maja 1945, odšlo /na Koroško/ iz rovtarske fare približno 200 ljudi. Nekatero družino, kjer je odšlo več članov,

Dolenčevih je na primer odšlo šest, so ta odhod še posebno občutile. Praznina, ki je s tem nastala, je pritiskala na tiste, ki so ostali doma, bila pa manj boleča zaradi prepričanja, da se bodo kmalu vrnil. V olajšanje je bilo tudi to, da je kar veliko očetov in gospodarjev ostalo doma. Pri domobrancih so namreč bili le mlajši možje in fantje. Doma so ostali tudi taki, ki so leta 1942 in 1943 bili nekaj časa pri vaški straži. Ni jih skrbelo, da

bi se jim zato zgodilo kaj hudega, saj so si predstavljali, da bo prehodno obdobje trajalo le nekaj dni in v njem ne bo časa za ugotavljanje, kje je kdo bil med vojno.

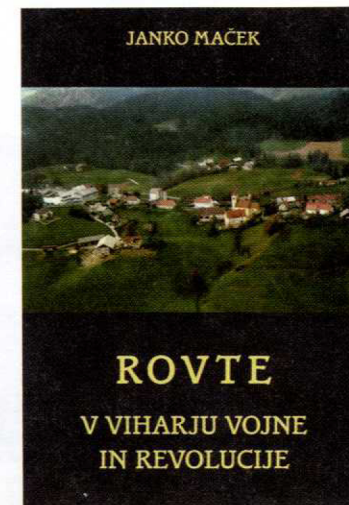
Že v nedeljo zjutraj so se v Rovtah pojavili vojaki hercegovske divizije. Po jutranji maši, ki je bila tako kot običajno, kajti župnik Zalkar ni odšel z begunci, je njihov komisar celo nagovoril ljudi pred cerkvijo, naj se ne bojijo, ker oni ne pobijajo in ne kradejo. Čeprav so vojaki drugo točko te izjave še isti dan sami ovrgli, ko so po hišah pobirali kolesa in hrano, so ljudje dobili občutek, da se jih res ni treba bati. V ponedeljek zjutraj se je vsa ta vojska premaknila proti Vrhniki.

Plakati za Logatec Ko so čez nekaj dni prišli v Rovte slovenski predstavniki nove oblasti, so prinesli s seboj plakate – obvestila, da se morajo vsi moški od 18. do 50. leta starosti javiti v Logatcu. Rovtarjem se to ni zdelo posebno čudno: »Vsaka oblast popisuje moške in tudi ta ni izjema, čeprav je samo začasna. Najmanj problemov imaš, če upoštevaš njena navodila. Da bi jim zaradi onih nekaj mesecev vaše straže kdo kaj očital? Vsak pameten človek menda ve, da je bila vojna in da si nekje moral biti, ve tudi, da oni nikomur niso naredili krivice.« Nekateri so se o tem nekoliko pogovorili, drugi so se odločili, ko so slišali, da se večina gre javiti: »Opravili bomo to formalnost in potem bomo imeli mir. Veliko nas bo in vseh ne bodo mogli zapreti!« Okrog 80 mož in fantov je tedaj iz rovtarske fare odšlo v Logatec. Mnogi med njimi so bili družinski očetje s kopico malih otrok. Kar nekaj otrok je bilo tisto leto v Rovtah rojenih po smrti njihovih očetov. Z odhodom teh mož in fantov je po domovih zares zazijala praznina. Tudi župnika ni bilo več, da bi ga vprašali za kak nasvet. Čeprav so se je otresali, je v zavest vse bolj prodirala misel, da se bodo dnevi, o katerih so govorili 5. maja, raztegnili v tedne in mesece.

Logaška Ozna Katerega dne so se Rovtarji šli javiti v Logatec in kje vse so bile postaje njihove zadnje poti? V Logatcu je tedaj delovala izpostava Ozne za širšo okolico, prvi filter, skozi katerega so morali iti prostovoljni rovtarski in drugi ujetniki iz teh krajev. Koliko je resnice na govoricah o grozljivih dogodkih

v Korenčanovi mesnici, ki so se pojavile že tedaj, zlasti pa po letu 1990, ko so bili vsaj delo odgrnjeni zastori ukazane molka? Ni dvoma, da je logaška Ozna svoje »varovance« razmeroma hitro poslala v sodne zapore v Ljubljano. Redke posameznike so iz Logatca spustili domov. Morda je bila še kakšna druga izjema. Ko so rovtarske žene okrog 15. maja šle v Logatec, da bi svojim možem in bratom oddale nekaj hrane in perila, so zvedele, da »so odšli naprej«. Veronika Križaj je tedaj videla svojega moža Milana, ko so ga ravno odpeljali s tovrnjakom. Iz knjig sodnih zaporov in zaporov Ozne v Ljubljani, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije, je mogoče ugotoviti, da je iz Rovt v sodne zapore prišlo 13. maja 38 pripornikov, 15. maja 39 in 16. maja še 6. Pred 13. majem sta v knjigi sodnih zaporov vpisana le dva Rovtarja in 30. maja eden. Večina Rovtarjev je bila že 17. maja, ko je menda »Povšetova« začela delovati in je vpisanih kar 378 zapornikov, iz sodnih zaporov prestavljena v tako imenovane Centralne zapore Ozne na Povšetovi v Ljubljani. Iz zapisa v posebni rubriki vsake zaporedne številke zaporniške knjige je mogoče razbrati, kdaj in kam je zapornik odšel oziroma bil odpuščeno. Pri večini Rovtarjev – vseh je bilo v zaporih na Povšetovi 83 – je vpisan podatek »2. junija ob 22h«, pri nekaterih pa »izpuščen 2. junija ob 22h«. Ni težko ugotoviti, da se ni vrnil domov nihče od tistih, pri katerih je vpisano »2. junija ob 22h« ali pa »izpuščen 2. junija ob 22h«. Dr. Tone Ferenc je v seznamu, ki ga je 13. junija 1991 objavil v *Delu* pod naslovom *Po 46 letih končno potrjeno, da so mrtvi*, navedel imena 54 mož in fantov iz nekdanje občine Rovte. Pri tem ni upošteval tistih, ki so v omenjeni knjigi dobili zabeležko »izpuščen 2. junija ob 22h«.

Kam so »izginili«? Do danes nihče ni pojasnil, zakaj so pri nekaterih žrtvah, ki so jih odpeljali v smrt iz zaporov na Povšetovi, zapisali »izpuščen«. Ali je to imelo kak poseben pomen ali pa so jih res hoteli izpustiti? Nihče ni odkril, kam so jih odpeljali, kje so njihovi grobovi. Nihče

Janko Maček razkriva pretekost.

ni pojasnil, zakaj so odpeljali v smrt toliko Rovtarjev, ki so bili le malo časa pri vaški straži, ki so 5. maja ostali doma in se šli javiti na prvi poziv, ker so verjeli, da se jim ne more nič zgoditi.

Kjer je dim, je tudi ogenj, pravi pregovor. Ali je mogoče, da so Rovtarje iz zaporov v Ljubljani pripeljali nazaj v Logatec, jih tam mučili in potem zmetali v kako brezno, ki jih v okolici ne manjka? Podobne stvari so se tedaj dogajale, govoriti pa se o njih ni smelo in ni moglo. Ko se je po 45 letih vendarle končala doba komunističnega totalitarizma, so v okviru občine Logatec ustanovili posebno komisijo in ji dali ime Komisija za ugotavljanje resničnih okoliščin izginotja občanov po drugi svetovni vojni. Že samo ime marsikaj pove. Ta komisija naj bi torej ugotovila, kam in kako so izginili rovtarski možje in fantje, ki so se okrog 10. maja šli javiti Ozni v Logatec. Kot že prej zgodovinar dr. Ferenc tudi komisija ni ugotovila, kje in kako so »izginili« njeni občani, ampak le to, da so zares izginili. K ugotavljanju »resničnih okoliščin izginotja občanov po drugi svetovni vojni« spada tudi raziskava grobišča na Cesarskem vrhu.

Krutost »osvoboditeljev« Ko se možje in fantje, ki so se šli javiti v Logatec, niso vrnil in ni bilo od njih nobenega glasu, so svojci spraševali zanje. Eden od odgovorov je bil, da so šli za nekaj časa na delo v Kočevje. Vse bolj je bilo očitno tudi, da se oni s Koroškega ne bodo vrnil v štirinajstih dneh, kot so napovedova-

li in verjeli ob odhodu od doma. Seveda na tako vrnitev, kot se je v resnici zgodila, tedaj v Rovtah še nihče ni mislil. Upali so, da so domobranci na varnem pri Angležih. Niso verjeli glasovom, da jih Angleži vračajo nazaj v roke nekdanjih partizanov; take glasove so imeli za propagando. Še ko so se nekateri mladoletni domobranci vrnili s Teharij, niso vedeli kaj prida povedati o svojih bratih in sovaščanih, s katerimi so skupaj doživljali strahote taborišča. Vedeli so, da so jih nekam odpeljali, toda niso mislili na najhujše. Vso resnico o tem je povedal Anton Petkovšek, ki je ušel rabljem na Hrastniškem hribu in po dolgem tavanju po gozdovih prišel v domači kraj, toda o tem je bilo prenevarno govoriti, zato so zanj in za njegovo zgodbo izvedeli le redki.

O krutosti »osvoboditeljev« prča tudi naslednji dogodek: Prav na dan, ko so rovtarski domobranci in civilni begunci odšli na pot proti Koroški, so v bolnišnico v Ljubljani pripeljali Draga Pivka, Škandrovega iz Rovt. Bil je ranjen v boju s prodirajočo Titovo vojsko nekje pri Cerknici. Njegova mati Marija ga je kmalu potem še obiskala v bolnišnici. Ko pa je prišla na obisk drugič, ga ni več našla in niti od njega niti od bolnišnice ni dobila nobenega sporočila. V bolniški knjigi piše,

da je bil Drago Pivk v bolnišnici do 31. maja (Lovro Šturm, *Brez milosti*, str. 123 in 288).

Matere v črni Tisti, ki so se vrnili s Teharij, so potrdili, da je bila rovtarska četa – z redkimi izjemami – vrnjena v roke partizanov. Nekaj o tem so povedali že tisti, ki so se po nekaj tednih s konji vrnili s Koroškega. O tem, kako se je fantom godilo na Teharjah, skoraj ni bilo treba govoriti. Dovolj je bilo, da so videli tiste, ki so se vrnili. O usodi 44. čete je konkretno povedal Anton Petkovšek, vendar je njegova pripoved dosegla razmeroma ozek krog ljudi, saj je bilo sila nevarno govoriti o tem. Vendar so si ljudje bolj s pogledi kot z besedami pripovedovali, da mnogih sorodnikov in sosedov ne bo več nazaj. Ob nedeljah je bilo v cerkvi vedno več črnih rut in nekatere matere so bile potem do konca življenja oblečene v črmino. Pri marsikateri hiši je ostala mati sama s kopico malih otrok. Zasluzka ni bilo, manjkalo jim je najnujnejšega za preživetje. Na kmetijah je manjkalo delovnih rok, kajti ponekod se je hiša dobesedno izpraznila. Kljub temu so jim naložili visoko obvezno oddajo. Zgodilo se je, da so morali oddati toliko, da potem niso imeli zase. Vendar so ljudje vztrajali. Živeli so skromno in pomagali drug drugemu. Stiska je zabrisala razlike med kmeti, ki so imeli več zemlje, in tistimi z malo ali nič zemlje. Leta 1949 so ravno v času košnje mobilizirali fante in dekleta za sečno lesa v gozdovih Bistre in Ljubljanskega vrha, druge pa s konji za spravilo posekanega lesa. Voznikom so določili visoke norme; kdor je slabo delal, naj bi po obračunu hrane in sena moral doplačati razliko med zaslužkom in porabo. Spet so se žene in starejši ljudje sami mučili doma, večina senožeti je pa kljub temu morala počakati, da so se mlajše moči vrnile iz »frontnih brigad«.

Nadaljevanje prihodnjič

Šemonovo brezno na robu Logaškega polja